

Om gården Vallersta,
Stigtomta, Södermanlands län
2021-08-01

Håkan Walleton

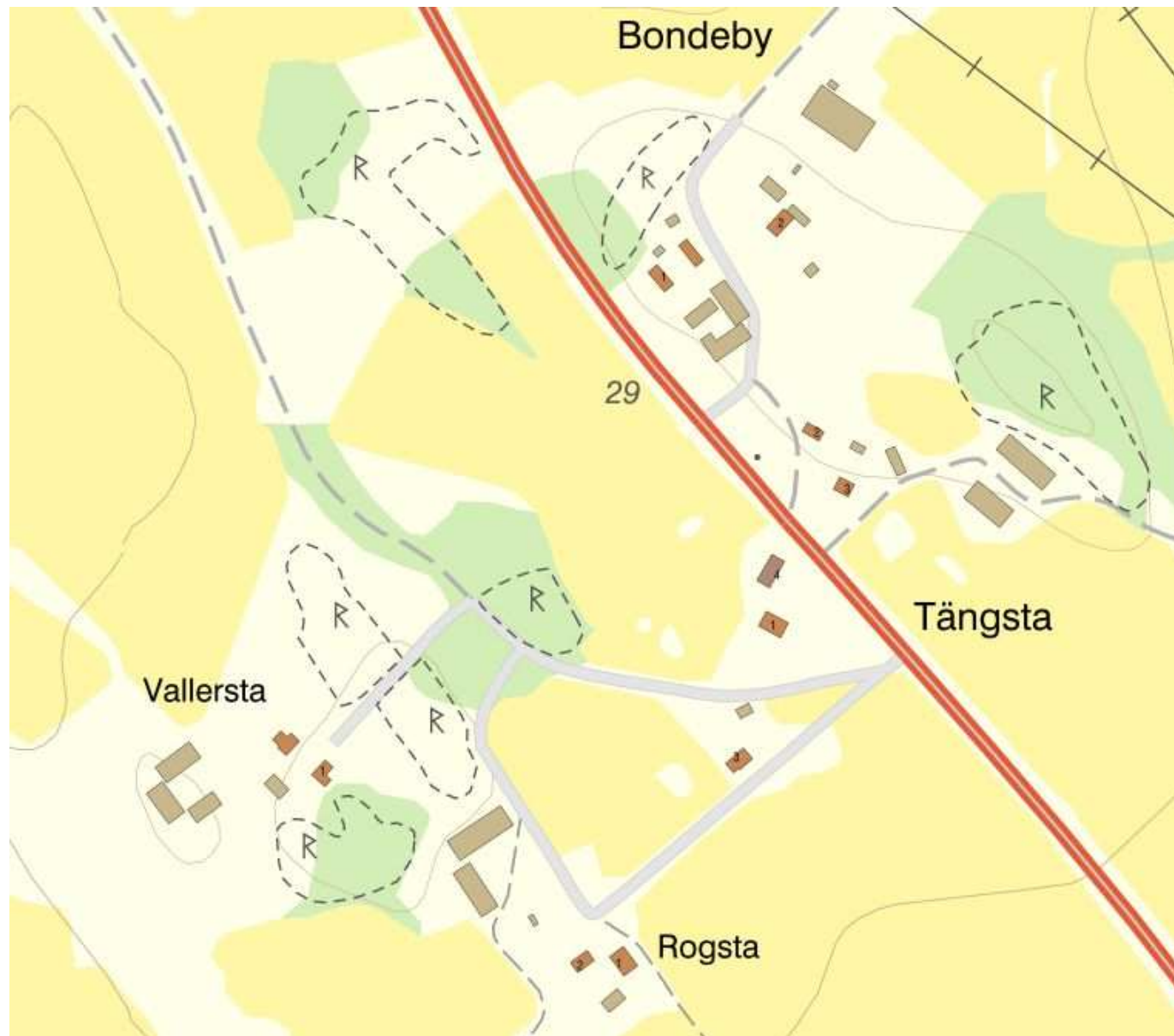
Vallersta

- Platsen
- Tiden som gästgiveri och skjutsstation t o m 1879
- Husen på gården
- 1880 till nutid

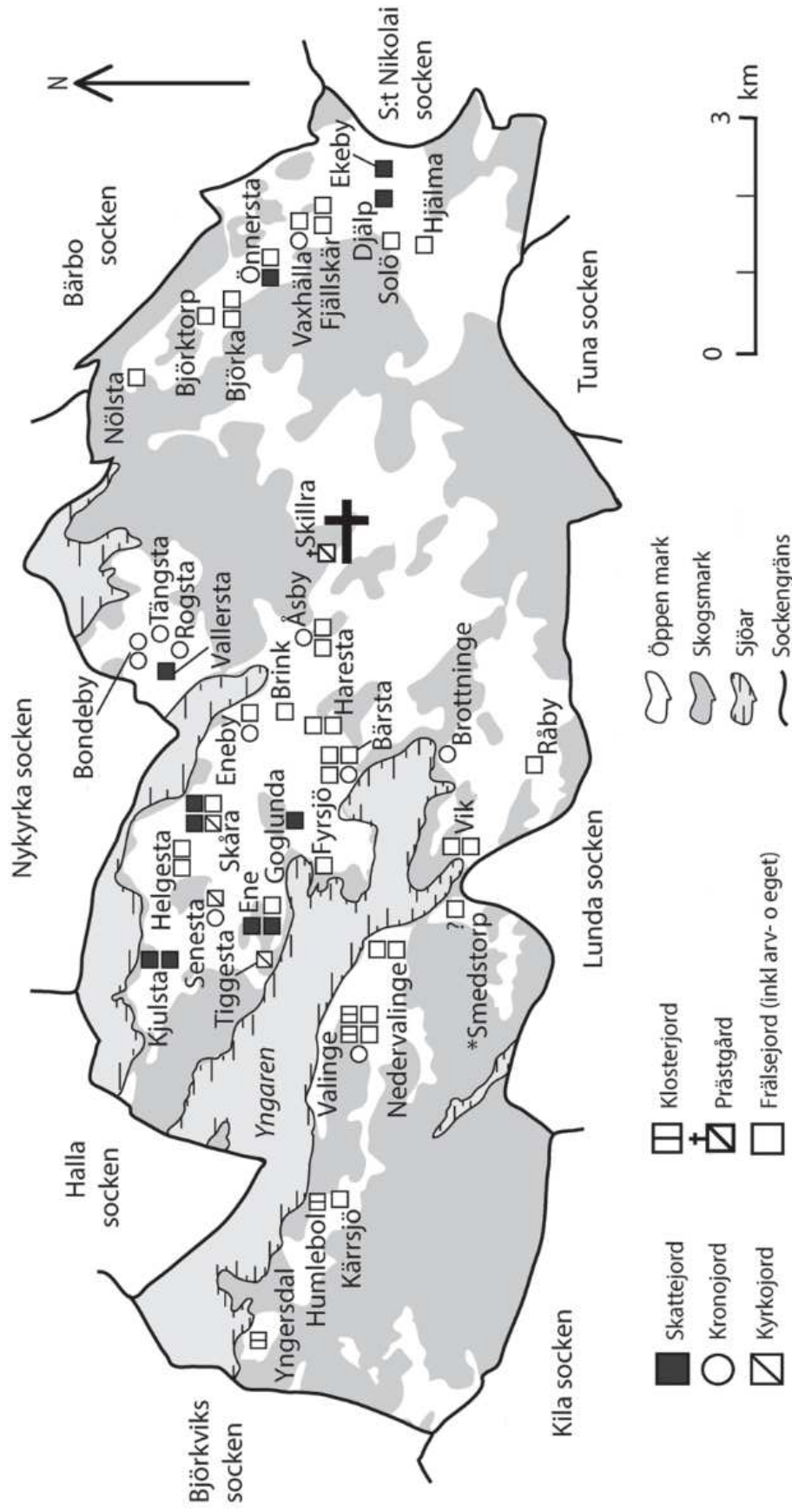
Platsen

- Väg 52, definitivt medeltida ridväg, sannolikt betydligt äldre, rester av hålvägar mellan Bettna och Dämbol (Jan Moberg)
- Hällristningarna vid Släbro är mer än 3000 år gamla (Ivan Bratt)
- Forntida gravfält kring gårdarna i "byn", se RAÄ.
- Ortsnamnsändelsen -sta, från folkvandrings- eller vikingatid, dvs 400-1000 e Kr.
- Minst 3 runstenar (Mjälånäs, Nykyrka o Stigtomta kyrkor)
- Mer resande under vikingatid till tings- o kultplatser.
- Tidig medeltid hölls tingen utomhus, ofta dit det var lättast att nå i häraden. I Jönåkers härad blev det i närheten av Stigtomta kyrka.
- Under 1600-talet flyttades tingen ofta till gästgiverigårdar/rådhus.
- T ex 13 feb. 1693 hölls det "Laga ting med menige man och allmogen av Jönåkers härad" vid Vallersta gg. 328 år sedan.

Platsen

Stigtomta socken

Kartan visar antal gårdar på 1550-talet (SöH). Underlag: Topografiska kartan, tryckår 1960-74.

Platsen "Byn"

- Rogsta, Tängsta och Bondeby är alla kronojord på 1550-talet
- Vallersta är skattejord vid samma tid.

- Lika på 1800-talet då det t ex bor militärer, regementspräst, hovman, statliga tjänstemän vid Rogsta, Tängsta och Bondeby.
- Bondeby är 2 gårdar som ibland kallas Över- o Nedergård (Nr 1 o 2)
- Vallersta var gästgiveri och skjutsstation.

- "Byn" har legat på en ö, åtminstone delar av året.

- Sjösänkning 1854 ca 2 meter av Yngaren - Hallbosjön – Långhalsen

- För 3000 år sedan var vattennivån i Östersjön ca 25 meter högre.

Platsen "Byn" forts.

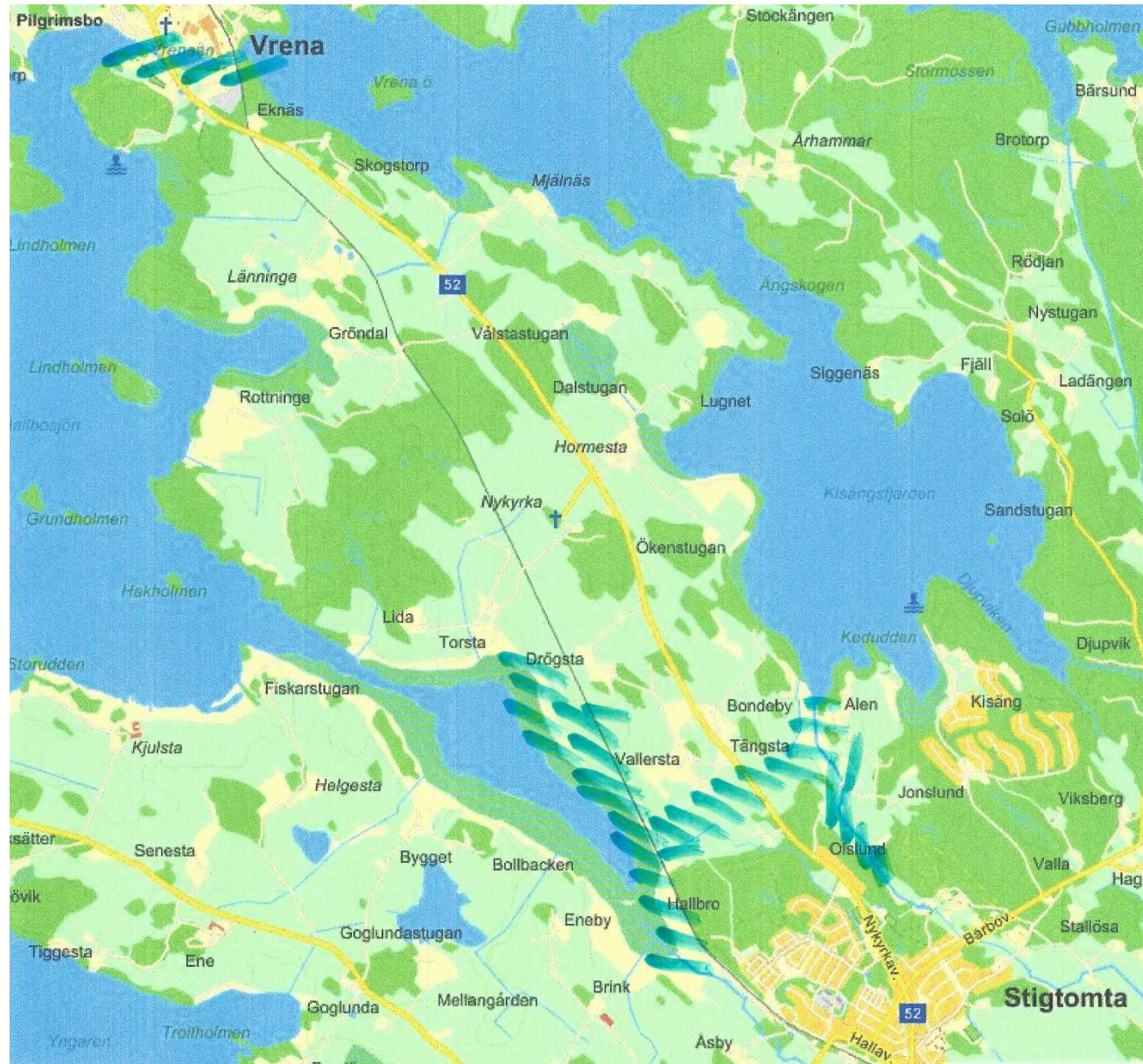
- Avstånd Abborrhberget – Simlundberget 100-200 meter. Kortare väg.
- Avstånd "svackan v 52" 200-400 meter, sankmark, vadställe, lägsta punkt 21-22 m ö h.

- Rogsta 31 m ö h
- Tängsta 30 m ö h
- Bondeby 34-35 m ö h
- Vallersta 31-32 m ö h

- Två gårdar på var sida om dåtida "väg 52", samtliga med sjöutsikt.

- Med tanke på översvämningar och befarad höjd havsnivå är det kanske "ö-läget" som gäller på nytt om 50 år?

Byn låg på en ö

- **Vallersta** (Wallersta/Wallerstad/Vallerstada)
- Stigtomta sn. Jönåkers hd. Nyköpings kn.
- 1551 Skattejord som omnämns Vallerstada i jordebok
- 1677 på Anderssons karta
- 1688 Gästgivaregård på Agnérs karta
- 1820-1842 delad som Över- och Nedergård
- 1879 Gästgiveriet nedlagt

Krogar- och Gästgivare ordning 1649

Skjutsningssystemet utvecklades till hållskjutsning, en allmän skjutsningsplikt för bönderna, under andra hälften av 1600-talet.

Redan tidigare utfärdades ett allmänt tillstånd att grunda gästgiverier.

Genom gästgivarförordningen 1649 blev gästgiverierna "värdshus och restauranger", där tjänster såldes mot pengar och där bönderna väntade på skjutsningar. Det fanns en fastslagen taxa för tjänsterna.

Gästgiverierna skulle vara rätt stora med tre gästrum och stallplats för åtminstone 24 hästar.

("Adliga ståndspersoner, annat hederligt folk, gement sällskap")

Försäljningen av alkohol fick inte säljas till andra inom en två mils radie.

Gästgiveriet skulle också ha borddukar, handdukar och ett kök med servis för gästerna för att de skulle kunna inta ståndsmässiga måltider.

Gästgiverierna blev landsbygdens nya medelpunkter.

Stigtomta och Nykyrka socknar 1677

Gästgiveriförordning 1734

Med gästgiveriförordningen *fastslogs och förtydligades* gästgiveriskyldigheten och nu *tvingades* man bygga separat måltidslokal och gästrum för de resande.

Gästgiverierna *ålades* även att ha stall och vagnslider.

Det skulle också finnas tavla med avståndsangivelser. Resa till:

- Jäder 1 ¼ mil
- Håhl 1 ¾ mil
- Råby krog/Strand 2 mil
- Dymmelsta 2,7 mil
- Hovby 1 ¼ mil
- Nyköping 1 ¾ mil

Gästgiveri- och skjutsväsendet blomstrade under första hälften av 1800-talet.

Några gästgivare vid Wallersta

- Birill Ersson, bonde ca 1710-1740
- Sven Lagerquist, ägare inspektor gg, död 1785
- Anders Ersson, ägare nämndeman gg, ca 1809-1819
- Anders Petter Scherman, arr. och gg, 1850-59
- Axel Lundgren, sista gg, 1860-79

Gården delas 1820

- Wallersta Övergård (gästgiveriet)
- Wallersta Nedergård
- Wallersta hållstuga (krogen) finns omnämnd 1829

Wallersta delning Övergård / Nedergård

Järnvägen kommer på 1870-talet, invigd 1/7 1876 Nyköping-Flen

Husen - Nedergården

- 1. *Manbyggnaden*, 1 plan byggt på 1700-tal eller tidigare. Ca 1850 tillbyggd 2:a plan plus vind. Takhöjd nere 2,1 m vid murstock, ca 2 m i hörn. Takhöjd 2:a plan ca 2,15 m.
- Vid ca 1900 öppen farstubro, små fönsterrutor nere 2 * 6 rutor, övervåning 2 * 2 rutor.
- 1914 byggdes glasverandan och fönster nere byttes till 2 * 2 rutor. Troligen tillkom liten farstu med vardagsingång på södra sidan då.
- 1970 mindre renovering nedre plan. Farstu och verandan revs.
- 1983-84 större ombyggnation enl. byggkrav o tillbyggnad med bl a våtrumskedel. Vattenburet värmesystem i hela huset.

Husen - Övergården

- 2. *Gästgiveriet*. 1.5 plan, troligen byggt slutet 1700-tal eller början 1800-tal. Klassiskt för gg med utbyggnad fönster på tak och dubbeldörr, se foto.
- Innehöll en större matsal, kök och rum på nedre plan. Samt troligen tre gästrum på övre plan enl. 1734 års gästgivareordning.
- Ca 1940 nya fönster och egna rum för dräng och piga.
- 1952-54 större ombyggnation enl. byggkrav. Utökat till hel källare. Vattenburet värmesystem i hela huset.
- Ca 1970 tilläggsisolerat och tillbyggnad.

Gästgiveribyggnad vid Wallersta – 1940-tal

Husen – Magasinet plus 3 hus

- 3. *Magasinet*. Två plan, troligen byggt tidigt 1800-tal. Innehöll vagnslider, vedbod, snickarbod och visthusbod på nedre plan. Övre planet var magasin för spannmål.
- 4. *Stall* för gästgiveriets/skjutsstationens hästar. Krav från 1734 på 24 platser. Finns ej kvar, revs på 1920-talet. Låg vid berghäll söder om Övergården enl. karta.
- 5. *Stia/Hönshus*, troligen för gästgiveriets behov. Finns ej kvar, oklart när det revs. Låg nedanför berget sydost om Övergården enl. karta.
- 6. *Brygg- och bykhus*, troligen byggt ca 1900. Låg vid brunnen och revs på 1970-talet.

Husen – Ladugård, loge, magasin mm

- 7. *Magasinet*. Ett plan, revs slutet av 1930-talet, hade vasstak. Ersattes med ny byggnad i två plan.
- 8. *Ladugård*. Revs ca 1945 och nya ladugården klar 1947.
- 9. *Loge*. Troligen byggt slutet 1800-tal.
- 10. *Mindre vagnslider*, "vandring" för tröskverk, revs ca 1970.

Husen – Hållstugan/Krogen o Stall

- 11. *Hållstugan*. Nämns i HF 1829, kan ha byggts i samband med delningen av gården. Säljs, nedmonteras och blir Valskog/Hvalskog backstuga på Vallerstas mark ca 1885. Nämns i HF nov 1885.
- 12. *Stall*, kanske även för gästgiveriets/skjutsstationens hästar. Finns ej kvar. Låg på berghäll norr om Hållstugan enl. karta och rester av husgrund.

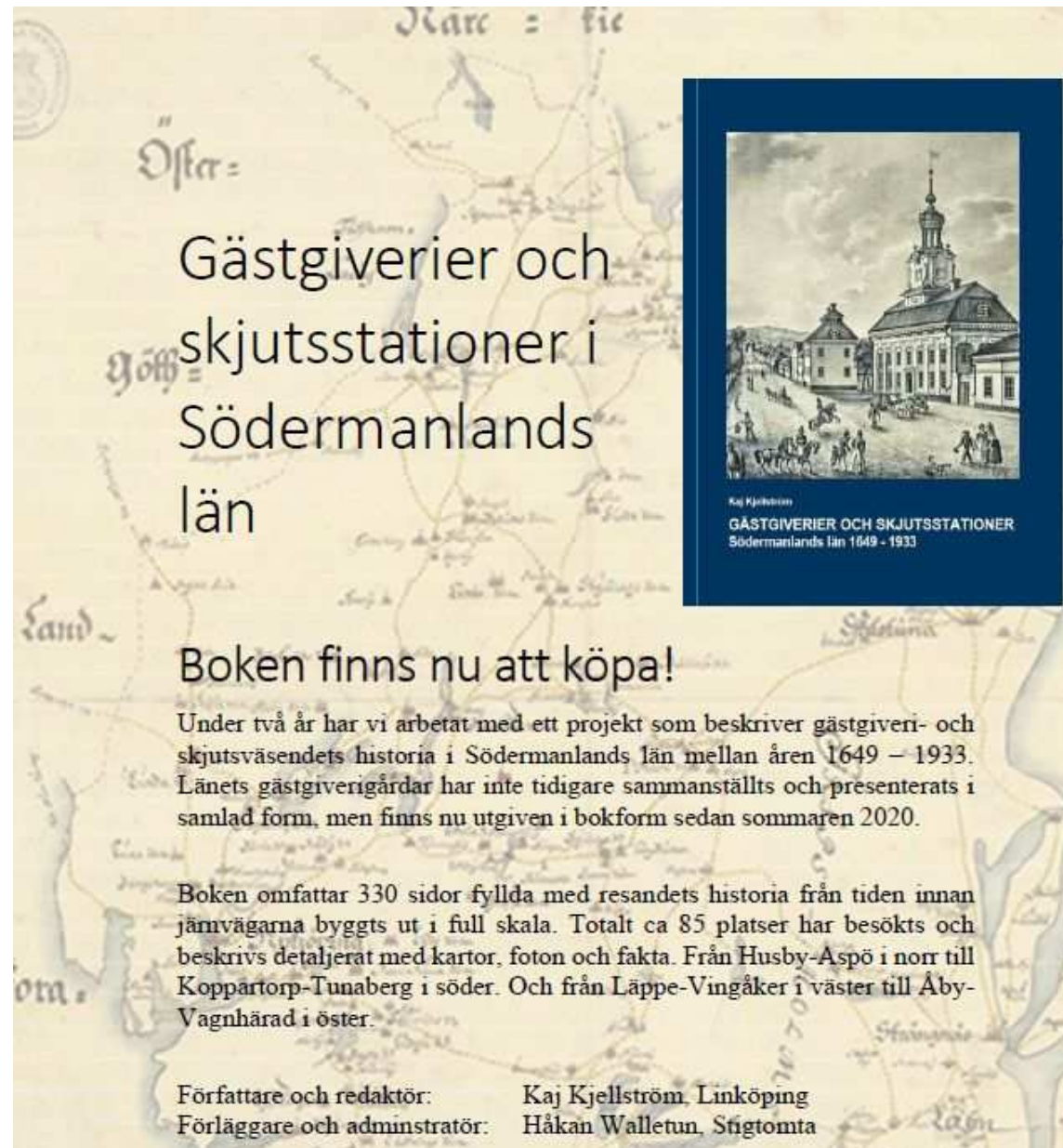
Wallersta 1880 - nutid

- Ägare från 1879-1884 är Greve Hamilton vid Wik
- 1884 köps Vallersta av Johan August Andersson, från Svalsta, Tuna. (Johan är Håkans fmff)
- 1886 flyttar Johans son Carl Johan och hustru Johanna in, 1887 föds deras dotter Gunhild. (Håkans fm)
- 1913 börjar Carl Axel Andersson som dräng vid Vallersta. Efter 2 års militärtjänst under 1:a världskriget, kommer han åter till Vallersta. (Carl är Håkan ff).

Odlingslandskapet

- Gamla betesmarker, hagar och ängar mot Hallbosjön.
- Lermark, ingen sand, lite bergigt och väldigt stenrikt.
- Fram till ca 1970 traditionellt jordbruk med kor. Därefter huvudsakligen spannmålsodling.
- Åkermarken utarrenderad och spannmålsodlad sedan 2002.
- Håkan vårdar slätteräng och försöker hålla landskapet öppet.

Mer information om gästgiveritiden finns i boken

Gästgiverier och
skjutsstationer i
Södermanlands
län

Kaj Kjellström
GÄSTGIVERIER OCH SKJUTSSTATIONER
Södermanlands län 1649 - 1933

Boken finns nu att köpa!

Under två år har vi arbetat med ett projekt som beskriver gästgiveri- och skjutsväsendets historia i Södermanlands län mellan åren 1649 – 1933. Länets gästgiverigårdar har inte tidigare sammanställts och presenterats i samlad form, men finns nu utgiven i bokform sedan sommaren 2020.

Boken omfattar 330 sidor fyllda med resandets historia från tiden innan jämvägarna byggts ut i full skala. Totalt ca 85 platser har besökts och beskrivs detaljerat med kartor, foton och fakta. Från Husby-Aspö i norr till Koppartorp-Tunaberg i söder. Och från Läppe-Vingåker i väster till Åby-Vagnhärad i öster.

Författare och redaktör: Kaj Kjellström, Linköping
Förläggare och administratör: Håkan Wallestun, Stigtomta